

Irodalmi szemle.

Riedl Frigyes: Az egységes középiskola. Budapest, Franklin-társulat, 1893. — Az előttünk fekvő tanulmány a középiskola reformjának kérdését tárgyalja és pedig oly éles bonczoló képességgel, annyi szellemmel és élénkséggel, hogy nemcsak a szakemberek, hanem minden művelt ember élvezettel olvashatja. Nyolcz fejezetben számol le a szerző az *egységes középiskola* eszméjének szükségességével; tanulmányából, tapasztalataiból és erős meggyőződéséből merített argumentumok alapján elítéli magát az egységesítés eszméjét, a gyakori rendszer-változtatást, mint megannyi félben maradt kísérletezést, — s kitzúzi helyökbe a jó tanítás elvét, s ennek alapjául a tanári állás emelését és a tanárok jobb képzését. Igazán a legéletrevalóbb eszmék mellett harczol; mert ha invita Minerva — a conservatívek esetleges többségének ellenére is testté válnék az *egységes középiskola* igéje, a tanítás, tanári állás és tanár-képzés föltétlenül emelendők és javítandók lesznek.

Lássuk az érdekes tanulmány eszmemenetét. Az I fejezetben kikel az író a tanterv-kovácsolás mestersége ellen. Azt hisszük — szól — hogy középiskoláink reformjának súlypontját a tantervkészítésben találjuk fel, s valóságos tanterv-hajsza indul meg a tanügy terén; mindenkinek megvan a maga tanterve, sőt némely embernek több tanterve is van; egy főigazgatónak körülbelül ötven volt; egy pedagógiai folyóiratunk pedig taval két számában *több mint ötven* tanterv-javaslatot közölt. Ime, a tantervek száma szépen szaporodik, de a tanítás eredménye nem éppen. S megfejtí e tanterv-kovácsolásnak az okát is: könnyű dolog és fontosnak látszik, míg a lényeges, a foganatosításra czélzó reformok sok paedagogiai ismeretet és munkálkodást kívánnak; pedig éppen a kivitel, a foganatosítás fő, nem a tanterv.

A II. fejezet a gyakori rendszer-változtatás ellen szól. Még egyet ki sem birunk kellőleg próbálni, s már újjal helyettesítjük, mert a változtatásra okot találni a legkönnyebb, pl. hogy a tanterv hibás; de a hiba kitanulására és megjavítására már nincs idő, mert — akkorra új tanterv hibáiban bukácsolunk. Tanfériak nyilatkozatainak idézésével bizonyítja, hogy az alapok folytonos bolygatása gátolja a szerves fejlődést; állandóság, folytonosság, tapasztalat ígérhetnek csak sikert. „Még egy hiányos tanrendszer is — szól Tréfort — következetesen körösztlívve, sokkal jobb, mintha a tanrendszer folytonosan változik.“

A tennivaló tehát a meglevőnek javítása, czélszerűvé tétele, de nem a rendszer tövig ható megingatása.

A III. fejezetben az *egységes középiskola* teoriáját kezdi bonczolni. Ez a rendszer az — hiszik szerinte mások — mely a magyar tanügyet végtére is az ígérlet földére vezeti. A mi azonban baj bármely irányú tantervnél, hogy t. i. nagy a száma s még nagyobb boldogtalansága, az itt is baj marad. — A hány ember, annyi egységes középiskola; sőt több az egységes középiskola, mert vannak, kiknek két-három egységes középiskolai tantervük is van. Az emberi találékonyságnak nincsenek határai! Az uralkodó nézet azonban az, hogy az egységes középiskola oly intézet legyen, mely a gymnasium és reáliskola tantárgyainak legtöbbjét lehető harmoniában egyesítse. Ezen elv híveinek első érve: a *szellemegység*, hogy t. i. a művelt fiatalság ezentúl egyenlő kiképzésben részesüljön. A műveltség — szól ezzel szemben a szerző — ma már oly sok irányú, hogy egy individuum minden irányban nem érvényesülhet; ennél fogva csak nyereség, ha legalább más-más irányban ki-művelhetik magukat a nemzet polgárai. A szellemegység amúgy sem abban rejlik, hogy minden középiskolai tanuló ugyanazt tanulja, hanem abban, hogy nemzeti és nyelvi műveltsége legyen „egy“, ismerje és szeresse a magyar irodalmat, gondolatait magyarosan, szépen ki tudja fejezni, és megértse, hogy ő nagy ősök sarja és nemzete jövőjének le-téteményese. Az egységes iskola híveinek második érve az, hogy *az új rendszer megkönnyíti a pályaválasztást*, hogy t. i. ma a fiú 10. évben döntünk pályája felett, ezentúl pedig a 14. évben fog ez csak megtörténni, mert az ötödik osztályban válik a középiskola ketté! — Ez az argumentum érhet valamit Németországban, felel meg a szerző, hol az átlépés reáliskolából tudományos egyetemre nehezebb, mint nálunk. Nálunk az átlépés föltételei nagyon könnyűk. De meg egy 14 éves fiú alig fog könnyebben választani a tárgyak között, mint egy 10 éves, mikor még érettségi után is tapasztalunk néha ingadozást. S ha a reáliskola tárgyai a felsőbb osztályokba szorulnak, a fiú hivatottsága egyik vagy másik szakra csak akkor fog világosan kitűnni, ha ezen tárgyakat már tanulja, akkor meg ott leszünk, a hol ma vagyunk. S ha az egységes iskola lemond arról az előnyről, hogy egyik vagy másik irányban intensive fejleszse a tanulót, akkor a ma fennálló kétféle iskola ellentéteit elsímította ugyan, de nem is ad a tanulónak saját céljára olyan előiskolát, mint az eddigi rendszer. S hogy középiskolának nem elég csak gymnasium, hanem reáliskola is kell, hivatkozik szerző a külföldi és hazai műegyetemi tanárok nyilatkozataira, melyek szerint a műegyetemi szakokra a reáliskola jobban képesít, mint a gymnasium. — Harmadik argumentum gyanánt felhozzák az egységes középiskola hívei, hogy *a mai középiskolák földrajzilag rosszul vannak elhelyezve*. A helytelen földrajzi elhelyezés, válaszol a szerző, tény. De hát minek ott reáliskola, a hol nines növendéke, s minek két gymnasium, a hol

egy is elég. Ezt a bajt tehát ma is meg lehet szüntetni, s ezen az egységes középiskola is csak annyi pénzázdozattal segíthet, mint a mennyivel most segíthetünk.

A IV. fejezetben azokat a nehézséget sorolja fel, melyek mai viszonyaink között az egységes középiskola eszméjének elejtését, vagy legalább elhalasztását kívánják. Ezen nehézségek között első a *költség*. Az a két-három millió, melyet az új rendszer behozatala fölemésztene, szegényes közoktatási kiadásaink mellett más fontosabb reformokat léptethetne életbe, pl. a tanár-képzés megjavítását. A második nehézség az, hogy *középiskoláink nagyobb része nem állami*. Ha a felekezeti iskolákat nem kötelezzük az új rendszer behozatalára, ismét nem lesz egységes középiskola; ha kötelezzük, költséggel maguk nem győzvé, az államra szorulnak, s ez ismét csak kiadás; ők pedig a segílyt az egységes középiskolára fordítván, tanáraik szegényes fizetésén ezentúl még úgy sem javíthatnak, mint eddig. Harmadik baj az lesz, hogy az egységes középiskola *növelni fogja a jogászok számát*. Mindenki tanulja a latin nyelvet, mi által sokan olyanok is a jogi pályára lépnek, a kik a mostani reáliskolából más pályát választanának. Pedig már Széchenyi is kifakadt jogi túltengésünk ellen. Végül baj lesz *a tanárok, tankönyvek és segédeszközök hiánya*. Hol veszünk pl. francia nyelvi tanárokat. A végeredmény tehát az, hogy a gyümölcs még nincs megérve.

Az V. fejezet az egyesítésre törekvők egy nyomós argumentumát hozza fel és elemzi; s ez az, hogy *a jövődő mérnöknek középiskolai alpműveltsége ugyanaz legyen, a mely a jogászé*. Csakhogy ez az elv, szól a szerző, nagyon is elméleti. Ha két iskolából egy lesz, a műveltség, mint a minőt a mai iskolák adnak. Ha az új iskola alsó osztség, melyet az iskloa ád, bármely szakra lépő ifjúban ugyanaz lesz, de tályai fognak szétágazni, a pályaválasztás nehézsége újból előáll, ha pedig a felső osztályokban alkalmazják az elágazást, az összevont gymnasiális és reális műveltségnek oly sok tárgya kerül össze mindegyik ágon, hogy a tanulók nem lesznek képesek velük megbírkózni, vagy pedig egyes (akár reális, akár gymnasiális) tárgyak elmaradnak. De mindkét esetben azt az eredményt éri el az iskola, a melyet most kerülni akar: a készületlenséget. Az egyesítés védőinek az az elve, hogy a tárgyak ne terjedelmesen, hanem intenzívebben adassanak elő, csak tévedés. Mindkettő egyaránt időbe kerül; a régi latin és görög írók magyarázata ép úgy, mint a magyar stílus tanítása. És éppen az időt hol veszi hozzá az új rendszer?

A VI. fejezetben hivatkozik a szerző Európa két kulturális államára, melyeknek legkitünőbb középiskolái vannak: Franciaországra és Németországra. Franciaországban az 1889. évi augusztus havában tartott közép- és felső-iskolai congressus kimondotta, hogy a középiskolai oktatás többféle typusa létesítendő, s már 1891-ben a latin-görög iskola mellett a modern nyelvi középiskolát is felállították. Németországban

1890-ben a német császár elnöklete alatt tartott enquête elvül jelentette ki, hogy kétféle középiskola legyen: gymnasium és latin nélküli (reál és magasabb polgári). Mindez éppen ellentéte a mi törekvésünknek; s ezekkel szemben hiába hivatkoznak az egyesítés hívei más három államra: Svájcra, Svédországra és — Szerbiára!

A VII. fejezet magából az egységes középiskola szervezetéből kövacsol ellene fegyvert. A latin a II. osztályban kezdődik, tehát csak 7 évig tart, a német nyelv a III. osztályban lép fel, s az V. osztályban választhat a tanuló vagy francziát, vagy rajzot, vagy görög nyelvet. S ekkor nyitva áll előtte mindkét egyetem. — Ha a latinban, szól a szerző, eddig 8 év alatt sem tudunk kellő eredményt elérni, talán 7 év alatt majd elérjük! A francia óraszám a mai reáliskolában 24, s az egységes iskolában 16 lesz. Az eredmény itt világos. A görög nyelv és rajz egyenjogosítása pedig éppenséggel nem paedagogiai igazság. A rajz korántsem oly szellemképző, mint a görög világ ismerete, és a görög remekírók művei, s a gyöngye tanulók úgyis mind a rajzot fogják választani, mi által az érettségi bizonyítványnál megállapodott proletárok száma fog csak ijesztő módon növekedni.

A VIII. fejezet a sok tanterv-változtatás és egységesítés helyébe *tanügyi reformokat* sürget. Első reformálni, tökéletesíteni való tárgy: a tanár. A tanárok állása, tekintélye, jobb kiképzése teszi alapját a középiskolai tanítás eredményének. Ha ezek meglesznek, magától fog következni a tankönyvek javulása. Mennél tökéletesebben kell szervezni az iskolai főfelügyeletet, különösen megszorítván az igazgatói irodai munkát. Az iskolákat az egészség ápolására való tekintettel kell berendezni, mint Svédországban és Dániában; kellőleg felszerelni, hogy a tanulás könnyű és kellemes lehessen. Végül a *népiskolákat*, a honnan a középiskolák növendékei kikerülnek, emelni kell; hadd fejlesszék jobban a testet és lelket, kötelességérzést és a szellemi munka becsületét. S akkor nem kell egységes középiskola, nem kell tanterv: a tanár virágoztatja fel az iskolát.

A kellemesen megírt tanulmány jókora köveket hengerít az egységes középiskola útjába, s ha egészen meg nem akasztja is, bizonyára többet elhódít hívei közül. De e munka nemcsak ezért fontos; méltó az elolvasásra különben is, mert könnyed előadású, szellemes és sok anyagot nyújt a gondolkodásnak. (H. S.)

Vetus Hymnarium Ecclesiasticum Hungariae, cura et impensis *Josephi Dankó* praepositi s. Martini de Posonio. (Budapest, 1893, a Franklin-Társulat nyomdájából, 8-r. I—XVI + 1—600 l.)

Míveltségünkről aligha tanúskodhatnak régibb történeti emlékek amaz egyházi énekeknél, melyeket hazai költők Magyarország védszentjeinek: Boldog-Asszonyoknak, sz. István és László királyoknak, sz. Imre hercegnek, sz. Márton, sz. Béla, sz. Gellért püspököknek, sz. Demeternek, aztán sz. Erzsébet és Margit hercegasszonyoknak, végre Remete

sz. Pálnak tiszteletére szerettek, és melynek eredete nem ritkán a XII. századba viendő vissza.

Mióta a nagy-szombati, 1630-ban tartott nemzeti zsinat a római liturgiát hozta nálunk is gyakorlatba, a magyar szertartásos könyvek mind inkább háttérbe szorultak, és a magyar génusz e gyöngyei, a középkori magyar énekek a feledékenységbe merültek; szerte széthordott liturgikus könyveinkkel együtt Európa összes könyvtáraiban réteges por fődte azokat.

Ellenben mindinkább fölvirágozott, főleg az ellenreformáció óta, az egyházi — hogy úgy mondjam — népköltészet, a keresztény hivek számára írt énekek, melyek *Ragyóczy* Péter egri, *Illyés* István és *Náray* György esztergami kanonokok, főleg *Kájoni* János csiki ferenczrendi szerzetes gyűjteményeiben fényesen tanúskodnak a magyar vallásos költészet virágzásáról, és mindenkoron drága ereklyéi maradnak a magyar irodalomtörténetnek. De élő emlékek ezeknek is kiveszett... Advenere novi, veteres migrate coloni: az újabb énekes könyvek kiszorították az őrsdiakat, noha nem mindig töltötték be méltóan helyöket.

Miután a tudós külföldön, Angol-, Francia-, Olasz- és Németországban kezdték kiadni a középkori himnuszokat, találkoztak nálunk is, kik a régi szertartásos könyvekre ügyet vetettek. *Horvát* István, *Döbrentey* Gábor, *Ipolyi* Arnold, *Szilády* Áron és mások tettek egyenmit, hogy e történelmi kincsek iránt legalább figyelmet keltsenek. A „Régi magyar költők tára“ nagyérdemű szerkesztője rég kifejezte azon ohajtását: Bár találkozni, ki hazai Breviariumaikból és Missalainkból a magyar szenteknek azokban rejlő latin himnuszait összeszedné. Irodalmunk történetének — úgymond — e feltörendő mezeje gondos figyelmet és munkát érdemelne.

De a nagy fáradságot és gondot igénylő, háladatlanul látszó munkára sokáig senki se vállalkozott. Ne is vegyük ezt zokon senkinek... Münchentől Gyula-Fehérvárig, Krakkótól Zágrábig harmincz-negyen könyvtárt felkutatni a végre, hogy az ott rejlő régi Agendák-, Cantionalék-, Diurnálék-, Gradualék, Horariumok-, Legendariumok-, Missalék- és Sacrariumokból néhány magyarországi, de elvégre is latin éneket összeszedjünk, melyek iránt jó, ha ötvenen érdeklődnek: éppen nem kecsegtető feladat.

Olyan ember kellett hozzá, mint *Dankó* József dr., a pozsonyi prépost, ki amellet, hogy szenvedélyes bibliografus és liturgista, nem retten vissza munkától, nem költségtől, ha arról van szó, hogy az egyházat és a magyar hazát szolgálja, kit nem rettent vissza a nehézség, de aczéloz.

És most előttünk fekszik műve oly gyönyörű kiállításban, mely nem csupán a szerző és kiadó kényes ízlésének, hanem a Franklin könyvnyomó társulatnak is megérdemlett dicséretére válik. Betű, papiros, nyomás és kötés a hazai ipar szárnyaló haladásáról tanuszkodik.

és megállja a versenyt a válogatott angol termékekkel, melyek mintájára készült.

Száznegyven lapot foglal el a bevezetés, melyben szerző a himnusz eredetéről, használatáról, a rigmusos magyar egyházi énekről, gyűjtőiről s e gyűjtemények használatáról behatóan és alaposan értekezik. Majd átmegy kútfőire; szakavatottan leírja azon ötvenöt kódeket, és másfélszáz részint ősnymtatványt, részint más könyvet, melyeket műve megírásánál használt.

E helyt Erdélynek is kijut, még pedig jó része a dicsőségből a már érintett Kájoni Jánosban, kinek tudományát, szorgalmát és zenei képzettségét, melylyel énekes könyvét szerkesztette, első sorba állítja szerző. E szerint János barát Nagy-Kájonban, 1629-ben született. Elvégezvén a középiskolákat, a szent-ferenczrendiek sz. Istvánról nevezett tartományába lépett, hol pappá szenteltetvén, a szépművészetek gyakorlatában mindeneket felülmúlt. Az egyházi zenét, az orgonát szakavatottan kezelvén, a Gergely-féle és népénekekben jártas lévén, templomi énekeket is szerzett. De egyebekben is igen hasznosan működött. Miután a csik-somlyói, az ellenséges betörések alatt lerombolt klostrot és iskolát helyre állítja; a mikházi templomot kezdetleges, esetlen alakjából Isten méltó házává átalakítja; ugyanekkor a szárhegyi egyház is neki köszönhető gondos kijavítását, és mind a három helyen orgonát építtete: 1675-ben mint a csik-somlyói zárda őre, 1681-től fogva főnöke volt foglalatos. E helyt nyomdát állíttatott a szentszék engedelmével, mely alól egyebek közt következő jeles műve is kikerült: *Cantionale catholicum. Régi és Új, Deák (222) és Magyar (511) áitatos Egyházi énekek, Dicseretek, Soltarok és Lytaniak; Kikkel a' Keresztyének Esztendő-által való Templomi Solemnitásokban szoktanak élni. Halottas Temetéskor való, és a négy utolsó dolgokról emlékeztető Enekekkel együtt. Most ujonnan nagy szorgalommal egybeszedettek, megjobbitattak, és a Keresztyének épületire, s lelki vigasztalásokra kibocsáttattak, a' szent Ferenc-Szerzetiben levő Kájoni, P. Frater János által. Superiorum permissu. A' Csiki Kalastromban. Nyomattatott Cassai András által, 1676-ban.*

Szerzőnk Kájoni gyűjteményét az összes magyar énekes könyvek közt minden tekintetben jelesnek, a legjelesebbnek tartja. Ujabb kiadást is ért az Karczfalvai báró *Mártonffy* Gergely, erdélyi püspök, esztergami sz. Istvánról nevezett prépost és főegyházi kanonok által, hanem már csak Kájoni halála után. Mert habár Kájoni egyszerű, tiszta életet élt, az agg korig nem vitte; élte ötvennyolczadik esztendőjében elhunyván, mint ezt sírírata ekképpen jelzi: *Custodiae Pater, Vicarius Apostolicus et Missionum Praefectus in Transsylvania, reaedificator Conventus Szárhegyensis, orationi deditus, sobrietatis cultor, doctor rudium et parculorum, vir denique in operibus pietatis infatigabilis, episcopatum a s. Sede apostolica sibi oblatum, humilitatis amans recu-*

savit. *Decessit post magnam in aduersis exhibitam patientiam in Szárhegy a. 1687. die. 23. Aprilis.* Hogy e nagyérdemű férfiút is türelmetlen irigyei eretnokséggel vádolták, mely rágalom alól azonban Cantionaléja kiadója Mártonffy püspök tisztára mosta, csak azért említjük, mert arra figyelmeztetnek, hogy a „történet az ismétlések nagy könyve.“

Visszatérve Dankó dr. alapvető művére: a 141. lapon kezdődik és terjed a 424. lapig a szoros eredményben vett Hymnarium, vagyis a szám szerint háromszázötven részint latin, részint magyar ének gyűjteménye, mely tárgyszerűen két részből áll. Az első rész címe: *Historiae rhythmicae, Antiphonae, Memoriae, Sequentiae Sanctorum Patronorum regni Hungariae.* A másodikiké: *Cantiones sacrae de tempore, festis et sanctis in ecclesiis Hungariae usu receptis secundum anni ordinem distributae.* E címek szerint bátran következtethetünk a tartalomra.

Nem lehet e helyt föladatunk, hogy műtörténeti és széptani tekintetből méltányoljuk ez értékes középkori maradványokat; említés nélkül azonban nem szabad hagynunk, hogy szerző sok utánjárással mind-egyik ének provenienciáját és történetét jegyzeteiben bőven kommentálja; valamint azt sem, hogy ezekből nemcsak a theologus és bibliografus, de a nyelvész és történetbúvár is sok szép és új okulást meríthet.

Ugyanez áll a mű két függelékére nézve, melyek egyike az esztergami egyház XIV. századi *Kalendarium*át necrologiai jegyzetekkel (pag. 429—461.) — másika egy szepesi *Ordináriust* tartalmaz a XV. századból (pag. 465—588.) Befejezi a művet a gondosan egybeállított énekmutató.

Dankó prépost úr e művét kétszáz számozott példányban nyomatta; könyvkereskedésbe nem kerül. Hanem a szerző-kiadó szerencséjének tartja, ha a hazai könyvtáraknak és műértőknek kedveskedhetik vele. (—r—l.)

W. Prellwitz: Etymologisches Wörterbuch der griechischen Sprache mit besonderer Berücksichtigung des Neuhochdeutschen Wörterverzeichnis. Göttingen, Vandenpoeck und Ruprecht 1891. XVI, 382 lap, 8 márka. Az indogermán nyelvnek etymologiai átkutatása Curtius György „Grundzüge der griechischen Etymologie“ című munkájának tizenhárom évvel ezelőtt megjelent ötödik kiadása óta nagy haladást tett. Az indogermán vocalismus beható tanulmányozása maga után vont a sok etymologiai magyarázatnak helyreigazítását, melynek sikeressége különösen annak a főképen német kútfők által szemmel tartott elvnek köszönhető, hogy etymologiai magyarázatoknál nem egyedül az értelemnek, hanem első sorban az alaknak azonossága bír döntő szereppel. Az indogermán nyelvekre vonatkozó eredményeket legújabbban Fick értékesítette legáltalánosabban az indogermán nyelvek összehasonlító szótárának negyedik kiadásban, és ugyanazt teljesíti a görögre nézve Prellwitz szótára, melynek megjelenése tehát jogosultsággal bír, mert

Curtius munkájának utolsó kiadásában is több olyan magyarázatot találunk, melynek helyessége többé meg nem védhető. Szerző rövid bevezetés után táblázatos kimutatásban adja az indogermán ősnyelv hangjait és ezeknek az egyes indogermán (ó-indiai, zend, görög, latin, kelta, német, lett és szláv) nyelvekben való kifejlődéseit. Azután következik a szótár, melyet egy német-görög tárgymutató fejez be. A szótár szerkesztésében dogmatikus eljárást követ, a mennyiben csak azokat az etymológiákat adja, melyek nézete szerint a leghelyesebbek, és nem terjeszkedik ki a szakirodalom felsorolására. Mivel Prellwitz munkájának első sorban az a feladata, hogy a nyelvtudomány eredményeit megismertesse a klasszikus nyelvek philologusaival, kik nem lehetnek mindnyájan abban a helyzetben, hogy a mai nagyterjedelmű nyelvészeti irodalmat egészen ismerjék: jobb lett volna a szerző által leghelyesebbnek tartott etymologiai magyarázatok mellé fölvenni a kevésbé helyeseket is, és ismertetni a szakirodalmat, úgy a mint Curtius teszi. Mindazonáltal el kell ismernünk, hogy Prellwitz munkája Curtius munkája mellett is hézagot pótol.

(—e—)

Különfélék.

Apáti Ferencz feddő éneke. Elmúlt száz esztendeje, hogy a magyar irodalom Révai kiadása óta *Apáti Ferencz feddő énekét* ismeri. E száz év elegendő volt arra, hogy e nevezetes „Cantilena“ minden nagyobb irodalomtörténeti kézikönyvbe bejusson; de korántsem volt elég arra, hogy minden egyes kifejezésének helyes magyarázatját adhassuk.

Különösen a következő helylyel nincsenek tisztában tudósaink:

Serényen futamnak tánczban az leányok,
Nyilván ott meglátjuk az ő jámborságit;
Szertelen ha leend az ő jámborságok,
Ott elhull pártájok.
Lepkék házatoktól messzé ne lépjeteK,
Időnek javában tikakot ültösetetek:
Szemérem kapálni bölcsöt rengessétek,
Avval élélhettek.

Mindeddig a legkülönösebb értelmezés járta az utolsó két sort illetőleg. Úgy nézték tudósaink, mintha itt a zab-aratni, szőlő-kapálni féle népies kitételrel volna dolguk s széltiben olvashattunk ilyen talpra esett magyarázatot: *Szemérem kapálni bölcsöt rengessetek: avval élélhettek.*

Pedig napnál világosabb, hogy itt a „szemérem“ szó, mint régi irodalmunkban annyi helyen, „szégyen“ értelemben áll. Azaz: szégyen (nőknek) kapálni (menni, tehát:) bölcsöt rengessenek: avval élélhetnek.